

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולחן בן הרב ישראל זצ"ל

צרות שמתריעין עליהן מיד

(י"ח ב') **משנה:** סדר תעניות אלו האמור (בפרק ראשון), ברביעה ראשונה (אם עבר זמן רביעה ראשונה של יורה ולא ירדו גשמים, מתענים כסדר הזה). אבל צמחים ששינו (ממנהגם, תחת חיטה יצא חוח, או שינוי אחר), מתריעין עליהן מיד.

(המשך **משנה:**) וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם (בין רביעה ראשונה לשניה) ארבעים יום, מתריעין עליהן, מפני שהיא מכת בצורת (ססימן של בצורת הוא).

(המשך **משנה:**) ירדו (גשמים שמועילים) לצמחין אבל לא ירדו לאילן, לאילן ולא לצמחין, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין ולמערות, מתריעין עליהן מיד.

(המשך **משנה:**) וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים (ובחברתה ירדו גשמים), דכתיב: "וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֲחַת וְעַל עִיר אֲחַת לֹא אֶמְטִיר חֻלְקָה אֶחַת תִּמְטֹר" - אותה העיר מתענה ומתרעת (בתפילה), וכל סביבותיה מתענות² ולא מתריעות. רבי עקיבא אומר: מתריעות ולא מתענות.

(י"ט א') (שנינו במשנה): סדר תעניות האלו האמור, ברביעה ראשונה. **ורמינהי:** רביעה ראשונה ושניה לשאול (שאף על פי שלא ירדו גשמים לא בראשונה ולא בשניה, לא היו מתענים אלא שואלים), שלישית להתענות!

אמר רב יהודה: הכי קאמר; סדר תעניות האמור, אימתי? בזמן שיצאה רביעה ראשונה ושניה ושלישית, ולא ירדו גשמים. אבל ירדו גשמים ברביעה ראשונה, וזרעו ולא צמחו, אי נמי צמחו וחזרו ונשתנו, מתריעין עליהן מיד.

אמר רב נחמן: דוקא נשתנו (מתריעים מיד). אבל יבשו, לא.³

פשיטא! נשתנו תנן!

לא צריכא דאקון (שעלו בקנה, שנתקנו מעט לאחר שנתייבשו). מהו דתימא אקנתא מילתא היא (דהואיל ונתקנו מעט, אם יתפלל מועיל להם), קמשמע לן (דלאו מילתא).

וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם כו'. מאי מכת בצורת?

אמר רב יהודה אמר רב: מכה המביאה לידי בצורת.

(י"ט ב') אמר רב נחמן: נהרא אנהרא, בצורתא. מדינתא אמדינתא, כפנא.

¹ עמוס ד,ז: "וְגַם אֲנֹכִי מְנַעֲתִי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לְקַצֵּר וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֲחַת וְעַל עִיר אֲחַת לֹא אֶמְטִיר חֻלְקָה אֶחַת תִּמְטֹר וְחֻלְקָה אֶשֶׁר לֹא תִמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבֹשׁ".

² יש מפרשין שלפיכך מתענות, מפני שאותה העיר שלא ירדו עליה גשמים תלך לקנות תבואה מאותן שבסביבותיה, ויהיה שם **רעב**. ואחרים פירשו סביבותיה מתענות כדי להשתתף בצרתם ולבקש רחמים עליהם, כשם שמתענות בעיר אם יש בה דבר או מפולת, כדאיתא בסמוך, שאינו אלא להשתתף בצרתן, שהרי אינה מכה משולחת. ר"ן.

³ לא צריך, דמכאן ואילך לא יועיל, והוא תפלת שוא, אפילו יבשו כשהן חטין עדיין דקין, אפילו הכי לא מתריעין. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ואמר רבי חנינא: סאה בסלע ושכחא, בצורתא. ארבעה ולא שכחא, כפנא.

אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא בזמן שהמעות בזול ופירות ביוקר, אבל מעות ביוקר ופירות בזול, מתריעין עליה מיד. דאמר רבי יוחנן: נהירנא כד הוו קיימי ארבעה סאין בסלע והוו נפשי נפחי כפן בטבריא, מדלית איסר.

(שנינו במשנה: ירדו לצמחין, אבל לא לאילן). **תנו רבנן:** מתריעין על האילנות בפרוס הפסח (סמוך לפסח, משום דההיא שעתא מלבבי אילני). על הבורות ושיחין ומערות בפרוס החג,⁴ ועל כולן אם אין להן מים לשתות מתריעין עליהן מיד. ואיזהו מיד שלהן? שני וחמישי ושני. ועל כולן אין מתריעין עליהן אלא באפרכיאי שלהן (באותה מלכות שכלו שם מי בורות שיחין ומערות).

(המשך הברייתא): ואסכרא (מחלה הגורמת לחנק) בזמן שיש בה מיתה (שהתפשטה ומתים ממנה), מתריעין עליה. בזמן שאין בה מיתה, אין מתריעין עליה.

שיטות הראשונים

אבל צמחים ששינו מתריעין עליהן מיד: דעת הראב"ד, שכל מקום ששינו מתריעים סתם, היינו התרעה בשופר בלא תענית.⁵ והתנא להקל בא. ודעת רמב"ן, ריטב"א, ור"ן, שכל מקום ששינו התרעה סתם, אינו אלא התרעה על ידי תענית, כז' אחרונות. ובלבד בהתרעה שהיא בשופר.⁶ אבל הרמב"ם במקום מתריעין כתב מתענין וזועקין.⁷ וכן כתב השו"ע.⁸

על הבורות ושיחין ומערות בפרוס החג: הרמב"ם פירש, דהיינו חג הסוכות. וכן כתב ריטב"א בשם רש"י.⁹ וכתב ריטב"א דבירושלמי אמרו בפירוש בפרוס העצרת. והשו"ע כתב כרמב"ם.¹⁰

נהרא אנהרא, בצורתא. מדינתא אמדינתא, כפנא: רש"י פירש בשם רבו, אם אין תבואה בעיר אחת, ויכולים להעביר בספינות מעיר אחרת, נחשב בצורת. ואם צריכים להוליך ממדינה למדינה על ידי חמרים, נחשב רעב, וקשה מבצורת. ובלשון אחר פירש, אם יבש מעיין וצריך להטות מעיין ממקום אחר, בצורת. ואם יבשו כל הנהרות בעיר, וצריך להביא מים מעיר אחרת, רעב, וקשה מבצורת.

⁴ בגמרא (ד' וילנא) הגירסה: **אפילו** בפרוס החג. וכן הגירסה ברש"י. ואילו ברי"ף ורא"ש ועוד, ליתא. וכן בכת"י. וכן הגיה הגר"א למחוק 'אפילו'. ור' דק"ס.

⁵ ולפי דעתו, אין בשינוי הצמחים לקותא גדולה שיבא ממנה מכת רעב, אלא שהתבואה נפסדת קצת עד כעין מכת בצורת, ודי שיתריעו עליה בשופר. ריטב"א. ועיי"ש בהרחבה.

⁶ ולאפוקי התרעה שאמרו על עיר שהקיפוה גויים לית בה תענית, דהא מתריעים בשבת קתני, ובשבת ליכא תענית. ריטב"א.

⁷ נראה שהוא מפרש דמתריעין דתנו, **בפה הוא ולא בשופר**. וממילא משמע דלדידיה אין נוהגין בהן חומר תעניות אחרונות. ולפיכך כתב (גיא) שאין גוזרים תעניות כגון צום כיפור אלא בגלל המטר. ב"י.

⁸ או"ח תקעה.ח. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות ב,טז; גיא). ר"ן (ז ב ברי"ף, ד"ה והאי). רמב"ן (הו"ד בריטב"א). ריטב"א (י"ח ב', ד"ה סדר תעניות).

⁹ וכתב ריטב"א, וזה תימה גדול, שהרי צורך שלהם בימות החמה, והיאך לא התריעו עליהן כשהיו צריכים להן, ויתריעו עליהן עכשיו שבאים הגשמים ויתמלאו?! והלא אין ראייה לגזירה מן השמים בגשמים אלא כשלא ירדו בימות הגשמים, דאילו בימות החמה סימן קללה הם, שנאמר "הלא קציר חטים היום!"

¹⁰ או"ח תקעה.ח. מקורות: ריטב"א (י"ט ב', ד"ה ועל הבורות). רמב"ם (הל' תעניות ב,יז).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ההבדל בין בצורתא לכפנא: דעת תוספות שיש הבדל בין סוגי בצורת. על בצורת דלא מצי לבוא לידי רעב, אין מתריעין. ובמתניתין דמשמע דאבצורת מתענין,⁴¹ דמירי שתחת חיטה יצא חוח, שהוא בצורת שסופו רעב, ומתריעין. דעת הראב"ד שעל בצורת מתריעין ולא מתענין.⁴² ועל רעב, מתענין ומתריעין. ודעת ריטב"א שאין חילוק ביניהם לענין התענית, שעל שניהם מתענין ומתריעין, וכתב שלכן לא הביאה הרי"ף. וכן השמיטו הרמב"ם, והשו"ע.⁴³

ואסכרא בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה: כתב הרמב"ם "על החללים כיצד? הרי שירד חלי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה או חרחור וכיוצא בהן, והיו מתים באותו החלי - הרי זו צרת צבור, וגוזרין לה תענית ומתריעין". וכן פסק השו"ע.⁴⁴

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעה)

ת. וכל זה הסדר כשלא ירדו גשמים כלל, אבל ירדו ברביעה (פרוש המטר היורד להצמיח כל צמח ועשב האדמה נקרא רביעה, מפני שרובע ומעבר את הקרקע, כדכתיב כי כאשר ירד הגשם וגו' והולידה והצמיחה וגו', ישעיהו נה, י). וצמחו העשבים והתחילו ליבש, הרי אלו מתענין וזועקים עד שירדו גשמים או עד שייבשו הצמחים; וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו, שהוא זמן פריחת האילנות בארץ ישראל, ולא ירדו גשמים, הרי אלו מתענין וזועקים עד שירדו גשמים הראויים לאילנות או עד שיעבר זמנם; וכן הגיע חג הסוכות ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאות מהם הבורות והשיחין והמערות, הרי אלו מתענין ה העד שירד גשם הראוי לבורות; ואם אין להם מים לשתות, מתענין על הגשמים בכל עת שלא יהיה להם מים לשתות, ואפלו בימות החמה. פסקו הגשמים בין גשם לגשם מ' יום בימות הגשמים, הרי זה מכת בצרת ומתענין וזועקים עד שירדו גשמים או עד שיעבר זמנם.

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעו)

ה. וכן מתענין על החולאים. כיצד? הרי שירד חלי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה (פרוש חלי סוגר הגרון מענין ויסכרו מעינת תהום) (בראשית ז, ב) או חרחור וכיוצא בהם, והיו מתים מאותו חלי, הרי זה צרת צבור וגוזרין עליה תענית ומתריעין... הגה: ובאלו חלאים אינן צריכין שימותו בשלשה ימים זה אחר זה, כמו בדבר שהוא בא מכח שנוי אויר, אלא מתענין ומתריעין על אלו החלאים מיד (בית יוסף).

⁴¹ דקתני מתריעין עליהן מפני שהיא מכת בצורת.

⁴² וראה לעיל שסובר הראב"ד, שמה שכתוב במשנה התרעה, היינו בשופר בלא תענית.

⁴³ מקורות: תוספות ("ט א', ד"ה נהרא). ראב"ד ("הו"ד בהמאורות, "ט א', ד"ה נהרא). רמב"ם (הל' תעניות פ"ב).

⁴⁴ או"ת תקעוה. וכתב הב"י, ויש לדקדק למה לא חילקו בין אם מתו שלושה מתים בשלושה ימים לחמש מאות רגלי, למתו ביום אחד או בארבעה ימים, כשם שחילקו בדבר. ואפשר דשאני דבר שהוא שינוי אויר, הממית בלי שהיית זמן בחולי, וכל שאינו באותו ענין שמתו שלושה בשלושה ימים בעיר המוציאה חמש מאות רגלי, אינו דבר קבוע אלא אקראי בעלמא, ואינו עשוי להתעכב, הילכך אין מתענין עליו. וכן כתב הרמ"א. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות ב, ג).